

Telkien takaa

Roddy Nilsson & Maria Vallström (toim.):

Inspärrad. Röster från intagna på sinnessjukhus, fängelser och andra anstalter 1850–1992. 400 s.

Nordic Academic Press 2016. ISBN 978-91-88168-40-5.

”Parahin ylilääkäri, täten saanen kirjoittaa muutaman rivin teille, jotta saatte tietää, miten voin ja miten asiani ovat”, kirjoittaa eräs potilas, jonka kirje on aineistona Roddy Nilssonin ja Maria Vallströmin toimittamassa teoksessa *Inspärrad*. Potilaiden kirjoittamia kirjeitä ja päiväkirjoja löytyy viranomaisarkistoista jonkin verran, koska kirjeitä ei aina lähetetty eteenpäin, tai jos lähetettiin, kopio kirjeestä saatettiin säilyttää potilasasiakirjojen osana. *Inspärrad* tarkastelee laitosten historiaa Ruotsissa 1850-luvulta 1990-luvulle potilaiden, vangittujen ja hoitoon otettujen tuottaman aineiston kautta ja pyrkii näin antamaan potilaille äänen. Aineisto on kirjan suurin haaste ja samalla tärkeä lähtökohta, sillä suurin osa laitosten arkistoaineistoa on viranomaisten tuottamaa.

Inspärrad tutkii, mitä laitokseen päätyminen, henkilökohtaisen vapauden rajoittaminen ja voimakas elämään puuttuminen merkitsi hoitoon ja talteen otetuille itselleen. ”Suljetuksi tuleminen” (*inspärrad*) on teoksen yhtätoista artikkelia yhdistävä käsite. Kirjoittajat määrittävät sen ajassa ja paikassa muuttuvaksi hoidon, kasvatuksen ja rankaisemisen sosiaalisesti käytännöksi, joka tavalla tai toisella määrittää sitä, mikä on normaalia. Sulkeminen voi olla eristämistä yksinäisyyteen, mutta myös ”pakotettua yhteisyyttä muiden kanssa”. Monissa, erityisesti vanhempien aikojen kuvauksissa, laitoksiin päätyneet ovat vartijoiden, hoitajien ja lääkäreiden kontrollissa, mutta samalla jatkuvasti muiden ihmisten puheen, huudon ja metelin ympäröimiä. Kiinnostavasti

suljetuksi tulemisen kokemusta ei käsitellä vain fyysisen sulkemisen ja sosiaalisen eristämisen kautta, vaan tavoitteena on myös katsoa, miten jotkut ovat myös ”omien mielikuvien vankeja” tai kokevat olevansa ”vangittuja diagnooseihin ja kategorioihin”. Itseensä ja mielikuviansa vangittujen kuvauksia tutkiakseen teos hyödyntää kaunokirjallisuutta. Analyysin kohteeksi nousee muun muassa Sara Stridsbergin loistava *Beckomberga: Ode till min familj* (2014).

Teoksen taustalla on tutkimushankkeita ja -yhteistyötä sekä ruotsalaisten psykiatrian historian tutkijoiden lisääntynyt kiinnostus potilaan näkökulmaan. Potilaan kokemusta analysoivan tutkimuksen on nähty uudistavan tutkimuskenttää, joka etenkin Ruotsissa on jo melko hyvin kartoitettu. Aiempi tutkimus on ollut ansio-kasta vallan kriittistä analyysiä, mutta se on nojannut yksipuolisesti viranomaisaineistoon. Potilaiden, vankien, alkoholistien ja muiden laitoksiin otettujen historiasta on tullut vaiennettujen historiaa. Monipuolisemman kuvan saamiseksi tarvitaan myös hoitoon ja talteen otettujen äänten kuulemistä.

Johdanto kertaa tyylikkäästi Michel Foucault'n (1926–1984) ja Erving Goffmanin (1922–1982) suuren merkityksen modernien yhteiskuntien laitoksien tutkimukselle. Ruotsalaisen yhteiskunnan historia laitoksien luojana aina keskiajalta nykypäivään tulee sekin hienosti esiteltyä. Yksittäiset artikkelit tarkentavat erilaisiin laitoksiin eri aikoina. 1800-luvun osalta käsitellään mielisairaala- ja vankilakokemuksia, jotka yksilön kokemuksen valossa eivät aina ole yksioikoisia kurittavan koneiston ja alistetun subjektin kohtaamisia. Suuri osa artikkeleista käsittelee sotien välistä aikaa, jolloin ruotsalainen yhteiskunta modernisoitui kansankodiksi ja hyvinvointivalttioksi. Se loi lapsille ja nuorille, äideille, vanhuksille, alkoholisteille, vajaamielisille tai tuberkuloosia sairastaville omia erityisiä laitoksiaan. Osa oli suuria valtiollisia laitoksia pakkohoito-oikeuksineen, osa pieniä ja kodinomaisia kuten monet lastensuojelu- ja kasvatulaitokset.

Teoksen aikajänne on pitkä ja hoitoon tai talteen otettuja on monenlaisia: mielisairaita ja vankeja, alkoholisteja, kasvatustaloklapsia, tuberkuloosipotilaita, asosiaalisia imbesillejä ja psykopaatteja. Myös laitokset ovat vaihtelevia. Vuonna 1930 avattu Salbergin valtiollinen sairaala älyltään 12-vuotiaan tasolla oleville epäsosiaalisille miehille oli hyvin toisenlainen kuin kirjailija Sven Stolpen romaaniinsa *I dödens väntrum* (1930) kuvaama Agran parantola Sveitsin ja Italian rajalla. Molemmat miljööt ja niissä hoidetut ihmiset mahtuvat teokseen kuitenkin hyvin – suljetuksi, teljetyksi tulemisen kokemus ja laitoksessa käyty taistelu omasta tilasta ja identiteetistä toimivat riittävä yhtenäisenä punaisena lankana läpi teoksen.

Mielisairaalakokemukset ovat teoksessa keskeisessä roolissa. Lukija voi seurata, miten 1800-luvun melko

sekava ja toisinaan epäjohdonmukainen mielisairaanhoido modernisoitui 1900-luvulla. Samalla ihmisten kokemat ongelmat ja särkymiset kohdataan yhteiskunnassa yhä enemmän medikaalisina, rationalisoituna ja byrokraatisoituna. Cecilia Riving ja Lars Garpenberg avaavat lääkärin ja potilaan kohtaamista, potilaan ja lääkärin maailmojen eroja 1800-luvun lopulla. Riving nostaa esiin laajan, potilaan itsensä kirjoittaman 30-sivuisen sairaskertomuksen, jonka maailmaa ja sairauden selittämisen tapaa hän lukee rinnan lääkärin tieteellis-rationaaliseen maailmankuvan kanssa. Erot ovat huomattavat. Moni muu teoksen kirjoittaja on joutunut kokoamaan potilaan äänen hajanaisemmista paloista, sillä suuri osa laitosten materiaalia on muiden kuin potilaiden itsensä tuottamaa – haastava lähtökohta, jonka kirjoittajat itsekin toteavat.

Etenkin Maria Vallström on valinnut vaikean aineiston, sillä Salbergin sairaalan asosiaalisista imbesilleistä miehistä hän on valinnut tutkittavaksi 45 potilasta, joista 25 osasi kirjoittaa. Muutama kirjoitti melko paljon, mutta kahdenkymmenen ääni kuuluu asiakirjoissa vain, kun heitä siteerataan esimerkiksi raporteissa. Osa potilaista oli ”hiljaisia”, ilmeisesti siis puhumattomia, ja heidän subjektioptionsa tutkimiseksi Vallström kiinnittää huomion eleisiin, kohtaamisiin ja vuorovaikutukseen toisten kanssa. Psykopaateista kirjoittava Annika Berg on paremmassa tilanteessa, sillä psykiatrian vuoksi laitoksiin suljetut olivat poikkeuksellisen tarmokkaita kirjoittamaan viranomaisille (*Sinnessjuknämnden*) anomuksia koevapaudesta ja diagnoosinsa kumoamisesta. Heidän äänensä kyllä kuuluu, mutta vaikutusvaltaa sillä ei juuri ollut.

Karin Johannisson jatkaa teoksessa teemaa, jonka hän aloitti teoksessaan *Den sårade divan* (2015). Hänen mukaansa raja psyykkisen sairauden ja normaalin välillä on aina neuvottelukyky. Hänen tarkastelemalleen kolmelle kirjoittavalle naiselle mielisairaala olikin identiteetin neuvottelun pelikenttä uskottavammin kuin potilaille, joiden ilmaisuvoima tai sosiaalinen pääoma oli selvästi heikompi. Kaikki kolme Johannissonin tapausta olivat hoidossa Beckombergassa, Ruotsin suurimmassa modernissa mielisairaalassa, joka avattiin 1932 ja josta kasvoi 1960-luvulla 1800 potilaspaikan myötä Euroopan suurin mielisairaala. Johannisson on loistava, tyyliin uskollinen esseisti, joka kirjoittajista selvimmän sympatiseeraa Goffmanin ideoita totaalisista laitoksista.

Sopeutumisen ja vastustuksen näkökulmasta tarkastellaan myös valtiollisessa pakkokasvatustaloksessa eläneitä poikia. Renée Frangeur kirjoittaa Bonan kasvatustalokseen (1904–1948) päätyneiden poikien sopeutumisesta ankaraan kuriin ja epäinhimilliseltäkin tuntuneeseen kohteluun. Huonotapaiset lapset ja nuoret kuten myös alkoholistit olivat ongelmaryhmiä, joille ruotsalaisen modernisoituvan hyvinvointiyhteiskunnan oli löydettävä ratkaisu. Yhteiskuntaa oli suojel-

tava heidän aiheuttamaltaan vaaralta, jonka taustalla oli usein köyhyyttä ja vaikeita olosuhteita. Ruotsissa yhteiskunnan suojelun keinot olivat vahvoja, ja vuoden 1913 alkoholistilain myötä alkoholismista saattoi joutua pakkohoitoon. Vuoden 1931 laki pidenä vielä maksimiaikaa kahdesta neljään vuotta. Svartsjö oli laitos vaikeasti hoidettaville miesalkoholisteille, ja pois pääsy vaati anomuskirjeitä. Roddy Nilsson analysoi identiteettiä, uutta minäkuvaa, jonka ”harjoittelulupaa” anovat miehet kirjoittivat laitoksen johdolle päästäkseen takaisin ”vapaaseen elämään”. Tämä identiteetti oli työteliäs ja viinanhimonsa sammuttanut kansalainen.

Tuberkuloosiparantolat ovat teoksessa hieman erilainen joukko laitoksia. Tuberkuloosi ja sitä vastaan taistelu on kuitenkin ollut niin merkittävä osa 1900-luvun sosiaalhistoriaa, että myös katsaus parantoloihin on perusteltua. Staffan Förhammarin ja Marie C. Nelsonin aineisto on 1980-luvulta kerättyä muistitietoa Apelvikenin parantolasta, joka oli 1920-luvulla yksi Euroopan suurimmista rantaparantoloista (*kustsanatorium*). Talteen on saatu myös 1910-1940-luvun lapsipotilaiden muistoja. Kirjoittajien mukaan parantola-aika synnytti paitsi ryhmäidentiteetin myös ajatuksen, että sairaus on normaalia. Jokaisella on sairautensa, rajoitteensa ja selviytymistarinsa. Lapsina parantolassa olleiden identiteetin osana on myös muisto laitoksen kurista ja siellä koetusta koti-ikävästä.

Kirjoittajien tutkimukselliset taustat ovat erilaisia ja osa artikkeleista on vähemmän analyttisiä tai ongelma-keskeisiä. Kaunokirjallisuutta Karin Johannissonin ohella analysoi Katarina Bernhardsson, joka pureutuu sekä

Sven Stolpen keuhkotautiparantolakuvaan (1930) että Sara Stridsbergin mielisairaalakuvaukseen (2014). Molemmista rakennetaan monisyinen kuva elämästä, ei vain sairaudesta, ja laitos luo puitteet toiselle maailmalle. Bernhardsson kirjoittaa kiehtovasti ja innostavasti kohdetekstejä vertaillen, mutta myös kontekstuaalisoiden. Beckombergan historia (1932–1995) osoitetaan ambivalentiksi; Beckombergan on ”palatsi ja vankila”, toisaalta valon, puhtauden ja järjestyksen ja toisaalta pimeyden, toivottomuuden, unohduksen ja pysähtyneen likaisuuden ilmentymä. Hyvinvointivaltion synnyn molemmat puolet nivotaan romaanissa yhteen, kirjoittaa Bernhardsson. Analyysistä voi vain pitää – ehkä siksi, että *Beckombergan* (suom. *Niin raskas on rakkaus*, 2016) on niin taidokas ja puhutteleva romaani.

Nilssonin ja Vallströmin teoksesta avautuu laaja näkymä hyvinvointivaltion laitoksiin ja ennen kaikkea tarkkoja yksityiskohtia elämästä niiden ehdoilla. Yksilöiden kautta lukija ymmärtää kärsimyksen mutta myös toivon, samanlaisen, jota Sara Stridsberg kuvaa yhtä laitosta katsoessaan:

”[...] Kaukaa katsottuna näyttävät kaikki ihmiset Beckombergassa olevan syöksymässä maahan, kuten lentokoneet, joita hän katselee ikkunasta. Läheltä katsottuna erottuu yksityiskohtia, eroja, yksilöllisiä reittejä, jotka kaikki kulkevat eri tavoin, ja toivo, että ne kaikki eivät putoa.” (s. 245, suom. KT)

Kirsi Tuohela, FT, dosentti
Turun yliopisto